

INSTITUCIONALIZACE ČESKÉ ANDRAGOGIKY A MEZINÁRODNÍ VĚDECKÝ DISKURZ

INSTITUTIONALIZATION OF CZECH ANDRAGOGY AND INTERNATIONAL SCIENTIFIC DISCOURSE

MIROSLAV DOPITA, JANA POLÁCHOVÁ VAŠŤATKOVÁ

Abstrakt

Vědy o výchově procházejí různými stadii svého vývoje a od předvědeckého stadia se nejen v českém prostředí institucionalizovaly a staly se pevnou součástí společenských věd. V případě andragogiky došlo v důsledku institucionalizace vědní disciplíny k vymezení oboru, metod, obor budujících institucí a k ustanovení časopisů prezentujících výsledky zkoumání v oboru. Pro každý vědní obor je ale relevantní položit si otázku, jaký je vztah stavu poznání v národním kontextu k tomu mezinárodnímu. Článek si klade otázku, jak český andragogický diskurz proniká do anglicky komunikující odborné komunity, konkrétněji do anglicky psaného andragogického diskurzu. Pro získání odpovědi byla využita analýza textů v databázích organizujících záznamy anglicky psaných vědeckých publikací (EBSCO, ERIC, WOS) podle stanovených klíčových slov.

Klíčová slova

vědy o výchově, andragogika, vzdělávání dospělých, institucionalizace, charakter textu, analýza textu

Abstract

Educational sciences are currently in various development stages, and it is not only within the Czech context where they have institutionalized and become a stable part of social sciences discourse from the pre-scientific stage. What has taken place in the case of andragogy in the diction of the institutionalization of a scientific discipline has been the definition of the discipline, its methods, and discipline-establishing institutions as well as the establishment of journals presenting research outcomes of the discipline. However, it is relevant for each scientific discipline to ask the question of how the state of the art in the national context relates to that in the international context. This paper poses the question of how the Czech andragogical discourse has penetrated the English-speaking expert community, in particular English written andragogical discourse. To find the answer, the paper relies on an analysis of texts in record-organizing databases of English written scientific publications (EBSCO, ERIC, WOS) based on selected keywords.

Keywords

educational sciences, andragogy, adult education, institutionalization, character of a text, text analysis

Úvod

Vědy o výchově prošly obdobně jako jiné vědní obory zásadní proměnou. V českém prostředí není koncept věd o výchově hojně užíván, proto na něj zaměříme pozornost v první části článku. Další část příspěvku se bude věnovat představení andragogiky jakožto jedné z věd o výchově, v jejímž případě došlo v dílci institucionalizace k vymezení oboru, metod, obor budujících institucí a k ustanovení časopisů prezentujících výsledky zkoumání v oboru. Druhým cílem článku je přiblížit vztah národního stavu poznání k situaci mezinárodní, a tím i popsat rozvoj oboru, konkrétněji charakterizovat průnik českého andragogického diskurzu do anglicky komunikující odborné komunity. Zjištění se opírají o analýzu textů zveřejněných v databázích organizujících záznamy anglicky psaných vědeckých publikací (EBSCO, ERIC, WOS) podle stanovených klíčových slov.

Vědy o výchově a andragogika

Koncept věd o výchově (Erziehungswissenschaft, Educational Science, Sciences de l'éducation) souvisí s členěním vědních disciplín v některých zemích Evropy, zejména ve Francii a Německu. Vychází z cíle, obsahu a metod, zjednodušeně by se dalo říct z vědeckosti vědní disciplíny. Užívání singuláru či plurálu v označení věd(y) o výchově řeší Mitter (1982), který zkoumá konstituování pojmu věd(y) o výchově chronologicky od 19. století až téměř do současnosti. Postupuje přitom od filozofických základů pedagogiky přes realistický obrat v pedagogickém výzkumu směrem k analyticko-empirickým metodám věd o výchově. Analýzu výchovy a vzdělávání doplňuje o pohledy sociologie, politických a ekonomických věd. Dostává se až ke čtvrtému zdroji věd o výchově, a to k přípravě učitelů na vysokých školách, která se odráží v didaktice a v teorii kurikula. Vědy o výchově tak podle Mittera (1982) plní tři funkce. Hlavní funkcí je vymezení základních edukačních teorií, systematická analýza výchovy a vzdělávání a metodologie výzkumu edukace. Druhou je integrační funkce, která kloubí poznatky příbuzných věd (psychologie, sociologie, etnografie, biologie, ekonomie) a nachází speciální didaktiky a kurikula, kterými transformuje akademické disciplíny ve vyučovací předměty. Propojuje tak vzdělávací části ve vzdělávací systém, a to nejen v kontextu školního vzdělávání, ale doplňuje je o neformální vzdělávání a informální učení, o další vzdělávání, celoživotní vzdělávání a učení. Používá historii ve vědách o výchově a vrací se rovněž do filozofie výchovy k logické analýze termínů, konceptů a hesel. Komunikační funkce je třetí funkcí věd o výchově, která je spjata s kontroverzní pozicí edukačních teorií v teorii vědy a jejími dopady na všechny funkce

a úrovně věd o výchově (srov. Mitter, 1982, s. 91). V německy mluvících zemích se koncept věd o výchově používá s ohledem na orientaci studia a předmětu výzkumu a zahrnuje pedagogiku jako součást humanistické (idealistické, heuristické) vědy o výchově, empirické vědy o výchově a kritické vědy o výchově (Wulf, 2003).¹ Členění věd o výchově a snahu o jejich zvědečtění lze nalézt v německy psaných pracích Willmanna (1921 [1894]). Ve Francii najdeme obdobné členění u Durkheima (1956 [1922]), když odlišuje vědu o výchově od praktické pedagogiky. Až o čtyři desítky let později se k označení vrací Brezinka (1967) při rozlišení vědy o výchově (*science of education, educational science*) od filozofie výchovy (*philosophy of education*) a od nauky o výchově (*applied theory for education*). Sám Brezinka (2015) o několik let později (ne)kriticky koriguje toto členění na empiricko-pedagogickou vědu, filozofii výchovy a praktickou pedagogiku.

Andragogika jako jedna z věd o výchově se vymezuje jako praktická věda (Durkheim, 1956; Monette, 1979) lišící se od pedagogiky svou cílovou skupinou a metodou (Lindeman, 1926; Knowles, 1970). Nicméně se objevují i definice, které mezi andragogikou a pedagogikou zásadní rozdíly nenacházejí a ani nehledají, rozdíl je případně chápán jen v cílové skupině (Jarvis, 2015), což akcentuje pojmenování vzdělávání dospělých. Někteří autoři v českém prostředí rozlišují mezi andragogikou a vzděláváním dospělých, jak dobově poukazuje Škoda (1963), jiní tyto pojmy užívají jako synonyma (Beneš, 2003, s. 7). Autoři článku však považují andragogiku za zastřešující pojem zahrnující v sobě vzdělávání dospělých v různých sociálních a historických kontextech.

¹ Složitěji vyložitelné Wulfovo (2003) označení humanistické vědy o výchově se objevuje i v textu Hofstettera a Schneuwlyho (2002) jako filozofická koncepce vědy o výchově, což ale způsobuje jinou neshodu související s vymezením Wulfovy kritické vědy o výchově, která rovněž z filozofie vychází. Proto je humanistické vymezení doplněno o pojmy v závorce. Další členění vychází z etymologie označení věd zabývajících se výchovou a v důsledku z cílové skupiny výchovného působení. Jedná se o tradici zemí, jako je Německo (Kapp, 1833), Nizozemí (Ten Have, 1973), USA (Lindeman & Anderson, 1927; Knowles, 1970) či Jugoslávie (Savičević, 1999, 2008) a České republiky (Jochmann, 1992). Další členění vychází z využití označení vědy o výchově jako nadřazeného pojmu pro sloučení různorodého obsahu, který není čistě pedagogický, ale má přesahy (např. Váňová, 2000).

Institucionalizace andragogiky v českém prostředí

V českém prostředí se problematika andragogiky objevuje od konce 18. a v 19. století (Novotný, 1959; Woody, 1948). Pojí se s výzvami moderní (industriální) společnosti, které právě vzdělávání dospělých řeší, a to v rovinně občanského (politického), kulturního a profesního vzdělávání. Označuje se jako osvěta či lidov ýchova (Bláha, 1927; Drtina, 1912; Pokorný, 2003; Trnka, 1934). Postupně pak dochází k institucionalizaci oboru, která je dále podrobněji analyzována. Institucionalizace probíhá v krocích začínajících 1) vydělením se osobností zabývajících se oborem z dosavadní odborné komunity, 2) vymezením předmětu studia, metod, 3) vybudováním odborných pracovišť a následně 4) založením studijních oborů a časopisů prezentujících výsledky zkoumání v oboru. Na příkladu humanitních věd tyto kroky popisuje například Foucault (2000 [1966], s. 366), u sociálních věd Müller (1992) nebo Wallerstein s kolegy (1998 [1996], s. 38) a na příkladu věd o výchově Hofstetter a Schneuwly (2002, s. 6) či Wulf (2003, s. 30). V dikci Lyotardovy (1993 [1979], s. 148–153) postmoderní vědy konstatuje Hauer (2002, s. 221), že bádání zahrnuje diskurz o pravidlech, která mu dávají platnost, což by v 19. století bylo znakem ztráty legitimacy a dnes je znakem vědění. Díky uvedeným autorům a jejich zájmu o problematiku a témata odrážející se v publikovaných pracích dochází k postupnému budování oboru andragogika.

Za jeden z prvních kroků institucionalizace andragogiky u nás lze z časového hlediska považovat vznik Osvětového svazu (1906), který následně nahradil Masarykův lidov ýchovný ústav (1925). Ten se v 50. letech transformoval v Osvětový ústav (1957) a v roce 1971 v Ústav pro kulturně výchovnou činnost. V letech 1948–1989 jeho působení silně ovlivnila marxistickoleninská ideologie. Od roku 1991 existuje ústav pod názvem Národní informační a poradenské středisko pro kulturu.

Dalším krokem institucionalizace je vznik časopisů. V kontextu andragogiky uvedený krok lze chápat skrze vznik časopisů *Česká osvěta* (1906–1948), *Dělnická osvěta* (1909–1940), *Československá lidová výchova* (1927–1932), *Osvěta venkova* (1929–1942), *Lidov ýchova* (1949–1952) a následně slovenského časopisu *Osveta: časopis pre otázky teórie kultúry a výchovy dospelých* (1966–1978). Tyto časopisy prezentovaly teoretické úvahy o osvětě, lidov ýchově, pedagogice dospělých, výchově a vzdělávání dospělých, které v některých případech doplňovaly i empirické studie. Řada tematicky obdobných článků se rovněž objevuje v časopisu *Pedagogika*, a to v celé jeho historii od roku 1950, jak poukazuje například Váňová (2000).

Postupně nastal i další krok institucionalizace. Vysokoškolské studium oboru lidov ýchova a následně lidov ýchova a knihovnictví se objevuje po roce 1946 na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze pod vedením

Tomáše Trnky (Váňová, 2000, s. 450). Jůva (1973) uvádí, že problematika pedagogiky dospělých byla ve státním výzkumném plánu zařazena v letech 1961–1963 pod názvem „Výchova a vzdělávání pracujících v komunistické společnosti“ a od r. 1964 jako „Problémy mimoškolní komunistické výchovy pracujících (X-17-3)“. V letech 1966–1970 se opět objevil ve státním plánu úkol z dané oblasti nazvaný „Základní teoretické a metodologické problémy výchovy a vzdělávání dospělých (X-17-3)“. Tímto pojetím se původní zaměření na mimoškolní oblast rozšířilo i o oblast školní a podnikovou, dosáhlo se žádoucí komplexnosti výzkumu a vytvořily se předpoklady pro řešení výchovy dospělých v celé šíři. Od r. 1971 pokračuje výzkum v rámci hlavního úkolu státního plánu VTIII-4-4 „Pedagogika dospělých“, který se dále vnitřně člení na několik dílčích úkolů. Na jejich řešení se podílí rozsáhlý tým československých odborníků řízený Františkem Hyhlíkem, vedoucím Katedry výchovy a vzdělávání dospělých na Fakultě osvěty a novinářství a následně na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Savičević (1991, 1999, s. 223) identifikuje v období po roce 1965 v českém prostředí dva směry vývoje: směr pedagogiky dospělých jako součást pedagogiky (reprezentovaný Jarolímem Skalkou) a směr zdůrazňující filozofický přístup k učení a vzdělávání dospělých. V roce 1967 se na Univerzitě Karlově v Praze a Univerzitě Palackého v Olomouci otevřelo studium oboru pedagogika dospělých v kombinaci s oborem sociologie, což představovalo i poslední krok tehdejší institucionalizace oboru.

Studijní obor se v 70. letech stal jednooborovým a byl přejmenován na Výchova a vzdělávání dospělých. V tomto období došlo k provázanosti části studentů a následně absolventů oboru s nomenklaturními politickými pozicemi, a to částečně i díky jeho obsahu, jak poukazují dobové články v časopise *Pedagogika* či některé kapitoly ve Skalkových (1989) *Základech pedagogiky dospělých*. Po roce 1989 se studijní obor přejmenoval v kontextu polské, holandské a jugoslávské inspirace na andragogiku. Zřetelné jsou rovněž změny v koncepci oboru (Jochmann, 1992), na odborných konferencích dochází k diskusím o obsahu a struktuře studijního oboru a o prezentaci jeho aktuálních teoretických a empirických východisek (Bočková, 1994, 1995; Jochmann, 1994, 1996, 1997; Petřková, 1999; Šimek, 1998), obor se re-institucionalizuje. Výuka se v 90. letech 20. století soustřeďuje na Univerzitu Karlovu v Praze a Univerzitu Palackého v Olomouci, postupně přibývají další pracoviště na Masarykově univerzitě v Brně, Ostravské univerzitě v Ostravě, Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně či Univerzitě Jana Amose Komenského v Praze. Vycházejí také odborné časopisy, jako je *Andragogika* (od roku 1996), krátce také neperiodická čísla časopisu *Andragogé* (1998–2003) či časopis *Andragogická revue* (od roku 2009). Období (re)konstituování české andragogiky již bylo analyzováno a hodnoceno (Beneš, 2002; Průcha, 2010). Andragogika jako vědní obor už nemusí bojovat o svou legitimitu (Beneš, 2009, s. 695).

Vědní obor se ale nerozvíjí lokálně, tato věda má globální charakter (Burke, 2007), který nedbá na jakékoli formálně stanovené hranice – ať již jazykové či geografické. V případě andragogiky zůstává nezodpovězenou otázkou, jak výše uvedené čeští autoři naplňují, jinak řečeno, jak proniká český andragogický diskurz do odborného, anglicky psaného andragogického diskurzu. Odpověď může poskytnout analýza anglicky psaných textů českých autorů.

Analýza textů

Pro analýzu byly využity texty dostupné v plném znění a abstrakty dalších dostupné v databázích EBSCO, ERIH a WOS. Texty byly vyhledány na základě klíčového slova „Czech“ společně s výrazy „andragogy, adult education, adult literacy, training of adults, life-long learning, continuing education“, které charakterizují obor andragogika. Období publikování textů nebylo omezeno. Do následné analýzy byly zahrnuty texty českých autorů. Za ty byli považováni autoři, kteří byli v době vzniku textu afiliováni k českým vysokým školám a výzkumným institucím.² Uvedený postup přinesl 75 textů (abecedně řazený seznam obsahuje příloha tohoto článku), které byly nalezeny přímo vyhledávači anebo byly obsaženy v referenčních seznamech, s nimiž uvedené vyhledávače pracují.³ Texty lze rozdělit podle typu publikačního výstupu, a to na články v časopisech, na knihy a kapitoly v knihách, na příspěvky ve sbornících a zprávy o stavu vzdělávání dospělých v České republice. Pravidelně se opakující zahraniční konference vytvořily svými výstupy pátou, samostatnou kategorii, tzv. Proceedings, neboť tyto výstupy mají jak identifikátor ISBN, tak i ISSN. Jako užitečné se pro další analýzy rovněž jeví rozdělit publikace podle vydavatele na ty, které byly publikovány v zahraničí, a ty, jež vyšly v České republice a jsou označeny jako domácí (viz tabulka 1).

² Z dalších analýz byly vyloučeny texty autorů, kteří se uvedenému problematice ve svých textech věnovali, ale byli afiliováni k zahraničním institucím (např. Jindra Kulich, Tomáš Šprlák).

³ Předmětem analýzy však není citovanost jednotlivých textů, což by si zasloužilo podrobnější bibliometrickou analýzu.

Tabulka 1

Členění anglicky psaných textů českých autorů

Vydavatel	Články v časopisech	Knihy a kapitoly v knihách	Příspěvky ve sbornících	Zprávy	Proceedings	Celkem
Zahraníční	15	8	13	4	10	50
Domáci	5	5	15	–	–	25
Celkem	20	13	28	4	10	75

Z první tabulky vyplývá, že ze dvou třetin převažují texty českých autorů publikované v zahraničních vydavatelstvích. Bezmála jednu třetinu tvoří články publikované v časopisech, společně s texty z kategorie Proceedings polovinu všech zahraničních publikací.

Nabízí se otázka, ve kterém období čeští autoři publikují zejména (viz tabulka 2). Pro členění textů z hlediska času bylo zvoleno jako kritérium institucionalizace studijního oboru. První etapa se pojí se zavedením studijního oboru pedagogika dospělých/výchova a vzdělávání dospělých/andragogika na českých vysokých školách (do r. 1967), další období charakterizuje částečně normativní povaha obsahu oboru (1968–1989). V období 1990–2003 dochází k re-institucionalizaci studijního oboru na českých vysokých školách. Zvláště je vyčleněno období od roku 2004, kdy se odehrávají koncepční změny akreditačních procesů studijních oborů a programů.

Tabulka 2

Výskyt publikovaných textů v obdobích

Období publikova- ného textu	Články v časopisech		Knihy a kapitoly v knihách		Příspěvky ve sbornících		Proceedings	Zprávy	Celkem
	Zahr.	Dom.	Zahr.	Dom.	Zahr.	Dom.	Zahr.	Zahr.	
do 1967	1	–	–	1	–	–	–	–	2
1968–1989	1	–	–	3	–	1	–	1	6
1990–2003	2	–	6	–	–	1	–	2	11
2004–2016	11	5	2	1	13	13	10	1	56
Celkem	15	5	8	5	13	15	10	4	75

Nejčtenější výskyt analyzovaných textů se objevuje od roku 2004, a to téměř tři čtvrtiny. Tento nárůst pravděpodobně souvisí s vyššími nároky akreditace studia a s proměňující se metodikou hodnocení výsledků výzkumu. Texty lze dále členit podle odborného zaměření zdrojů, ve kterých jsou publikovány (časopisy apod.).

Tabulka 3

Tematické oblasti zdrojů publikovaných textů

Odborné zaměření zdroje	Články v časopisech		Knihy a kapitoly v knihách		Příspěvky ve sbornících		Procedings	Zprávy	Celkem
	Zahr.	Dom.	Zahr.	Dom.	Zahr.	Dom.	Zahr.	Zahr.	
Andragogika, vzdělávání dospělých, další vzdělávání	6	–	6	4	–	–	–	1	17
Edukace	6	4	1	1	6	12	9	1	40
Sociální vědy/ Sociologie	1	1	1	–	1	1	–	–	5
Informační technologie ve vzdělávání	–	–	–	–	3	1	1	1	6
Filozofie	1	–	–	–	–	–	–	–	1
Management a ekonomie	–	–	–	–	2	1	–	1	4
Psychologie	1	–	–	–	1	–	–	–	2
Celkem	15	5	8	5	13	15	10	4	75

Na základě odborného zaměření zdrojů lze identifikovat, že ne všechny texty jsou publikovány ve zdrojích zaměřených na andragogiku, vzdělávání dospělých, obecněji na edukaci. O něco více než dvě pětiny textů vyšly v uvedených zdrojích, ale více než polovina byla publikována v obecnější kategorii edukace (viz tabulka 3). Objevuje se i zaměření na oblast informačních technologií ve vzdělávání, sociálních věd či sociologie, managementu a ekonomie, marginálně i na psychologii a filozofii. Nicméně jedna čtvrtina analyzovaných textů vůbec nesměruje do mezinárodního, anglicky psaného vědeckého diskurzu zaměřeného na edukaci obecně či specificky na andragogiku. Zároveň se mezi nalezenými časopisy neobjevily přední časopisy z oboru andragogika, jako je *Adult Education Quarterly*, *International Journal of Lifelong Education*, *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, *New Directions for Adult and Continuing Education* atd.

Jako zajímavý fakt se ukázala také oborová příslušnost autorů textů (tabulka 4) ve smyslu, zda se jedná výlučně o autory české andragogiky či obecně věd o výchově, kteří budovali a budují tuto disciplínu, anebo autory mimo obor.

Tabulka 4

Oborová příslušnost autorů k vědám o výchově

Texty autorů	Články v časopisech		Knihy a kapitoly v knihách		Příspěvky ve sbornících		Proceedings	Zprávy	Celkem
	Zahr.	Dom.	Zahr.	Dom.	Zahr.	Dom.	Zahr.	Zahr.	
v oboru	15	5	6	4	4	2	1	2	39
mimo obor	–	–	2	1	9	13	9	2	36
Celkem	15	5	8	5	13	15	10	4	75

Výsledky naznačují, že více než polovinu textů publikovaných v angličtině napsali autoři z oboru andragogika či širěji vědy o výchově, v případě spoluautorství přísluší k oboru minimálně jeden autor. Ukázalo se také, že specifickou skupinu tvoří autoři z jiných oborů, kteří se z pozice svého oboru (lingvistika, ekonomie a management, informatika, psychologie) zaměřují na andragogická témata. Texty autorů mimo obor andragogika či vědy o výchově se častěji objevují jako výstupy z konferencí, a to jako příspěvky ve sbornících nebo v Proceedings. Naopak texty těchto autorů se neobjevují v časopisech.

Je zřejmé, že získaný soubor 75 anglicky publikovaných textů nepředstavuje ucelený korpus textů oboru. Zahrnuje jen to, co zpřístupňují databáze, a orientuje se pouze na jeden světový jazyk, který je v posledních letech tím primárním, v němž se v evropském kontextu rozvíjí stav poznání oboru. Vynechána byla například němčina a ruština. Předložený článek rekonstruuje, kam ve vědách o výchově publikované anglické texty českých autorů míří. Při využití členění věd o výchově, které uvádí například Wulf (2003) inspirovaný německou tradicí a Brezinkovými texty, lze texty rozdělit do tří skupin. První zahrnuje texty vycházející z humanistické koncepce věd o výchově, kam patří přehledové texty zabývající se vývojem oboru na území České republiky, jeho filozofickým kontextem, případně přehledové studie zaměřené na specifická témata bez vlastního výzkumu a explicitního kritického přístupu. Druhou skupinu tvoří empiricky zaměřené texty, které pracují s výsledky výzkumů a interpretují je v kontextu andragogiky. Třetí skupinu tvoří texty směřující mimo hlavní proud vzdělávací politiky a teorii vzdělávání, texty upozorňující na rizika a opomenutí mainstreamových výzkumů.

Tabulka 5

Charakter publikovaných anglických textů českých autorů

	Články v časopisech		Knihy a kapitoly v knihách		Příspěvky ve sbornících		Proce- dings	Výzkum- né zprávy	Celkem
	Zahr.	Dom.	Zahr.	Dom.	Zahr.	Dom.	Zahr.	Zahr.	
Humanisticko- -filozofické a přehledové texty	6	1	7	4	8	6	7	3	42
Empiricky za- měřené texty	7	4	–	1	4	9	3	1	29
Kriticky orien- tované texty	2	–	1	–	1	–	–	–	4
Celkem	15	5	8	5	13	15	10	4	75

Z analýzy charakteru publikovaných anglicky psaných textů českých autorů lze dovodit, že převažují teoretické texty, více než třetinu reprezentují empirické studie a minimálně jsou zastoupeny kriticky orientované texty poukazující na rizika v oblasti vzdělávání dospělých v České republice (viz tabulka 5). Takové kritické studie se objevují teprve od roku 2004 (konkrétněji po roce 2010). Empirické studie před rokem 2004 absentují, objevují se maximálně prezentace dat statistického úřadu. Oproti tomu teoretické humanisticko-filozofické a přehledové studie jsou zastoupeny osmi publikacemi do roku 1989.

Závěr

Prezentované závěry poskytují obraz postupného zapojování českých autorů do mezinárodního vědeckého diskurzu prostřednictvím publikace anglických textů. Představené výsledky mají jistě svá omezení spočívající zejména ve volbě jazyka publikovaných textů a ve výběru zvolených klíčových slov. Bezpochyby existují publikace, které analyzovaný výběr nezahrnuje, protože ve svých textech uvedená klíčová slova neobsahují ani v názvu, abstraktu či klíčových slovech, autoři se nevztahují explicitně k českému prostředí a oboru, a přesto jejich texty mohou být součástí mezinárodního andragogického diskurzu. Je ale třeba konstatovat, že s ohledem na velikost andragogické vědecké komunity v České republice jsou její představitelé často autory vyhledaných textů. Na druhé straně řada autorů analyzovaných textů působí mimo obor andragogika. Článek by se tak dal vnímat jako jeden ze střípků, na kterých může česká andragogika stavět svoji sebereflexi.

Předložená analýza ukázala, že čeští autoři se zapojují do mezinárodního diskurzu od 60. let 20. století. Převažují texty publikované u zahraničních vydavatelů, ačkoli je možné setkat se i s anglickými texty vydávanými u nás. Významný nárůst sledovaných publikací lze zaznamenat v poslední dekádě. Přebíhá většina anglicky psaných textů se objevuje ve zdrojích zaměřených na andragogiku či edukaci, ale nemálo i ve zdrojích orientovaných na jiné obory. Scházejí ovšem texty zveřejněné v předních časopisech oboru a absentují rovněž přední vydavatelské domy vydávající publikace z této disciplíny. Autory byli a jsou z velké části reprezentanti/vůdci věd o výchově v českém prostředí. Přesto překvapuje i četnost autorů z jiných oborů. Rozdělíme-li texty podle Wulfem inspirovaného členění věd o výchově, zjistíme, že více než polovina má humanisticko-filozofický a přehledový charakter, empirické texty vstupují do mezinárodního diskurzu až po roce 2004 a představují více než třetinu posuzovaných položek. Překvapivým zjištěním ale je minimální zastoupení poměrně nedávných kritických textů. Článek prokazuje, že andragogika je v českém prostředí institucionalizovaná jako vědní obor, který se v posledních pěti dekádách rozvíjí na národní úrovni a postupně i v mezinárodním kontextu. Závěry analýz nicméně přispívají k názoru, že rozvoj oboru je v posledních pěti dekádách jen nevýrazně kriticky reflektován v mezinárodním, anglicky psaném kontextu. Provázanost českého a zahraničního odborného diskurzu se v čase zintenzivňuje, ale zároveň se projevují i určité rezervy v disciplinovanosti českých autorů při volbě publikační strategie, která zatím jen okrajově směřuje do renomovaných časopisů a vydavatelství. Rozvoji andragogiky by mimo jiné prospělo četnější kritické zapojení autorů z oboru do mezinárodního anglicky psaného vědeckého diskurzu.

Poděkování

Článek vznikl v rámci řešení projektu GA ČR *Vůdci a architekti věd o výchově a jejich pojetí vyučování na univerzitách* GA16-24879S. Autoři děkují za poskytnutou podporu.

Literatura

- Beneš, M. (2002). Pedagogika a andragogika – distance v blízkosti. *Pedagogika*, 52(2), 130–137.
- Beneš, M. (2003). *Úvod do andragogiky*. Praha: Karolinum.
- Beneš, M. (2009). Andragogika. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 691–695). Praha: Portál.
- Bláha, I. A. (1927). *Problém lidové výchovy: Její pojem, úkoly a předpoklady*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav.

- Bočková, V. (Ed.). (1994). *Aktuální problémy vzdělávání dospělých*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Bočková, V. (Ed.). (1995). *Aktuální problémy vzdělávání dospělých II*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Brezinka, W. (1967). K problému vymezení vědy o výchově. *Pedagogika*, 17(2), 160–170.
- Brezinka, W. (2015). Zvědečtění (scientifikace) pedagogiky – analýza a perspektivy. *Pedagogika*, 65(2), 193–206.
- Burke, P. (2007). *Společnost a vědění: Od Gutenberga k Diderotovi*. Praha: Karolinum.
- Drtina, F. (1912). *O úkolu a směrech lidového vzdělávání*. Praha: Osvětový svaz.
- Durkheim, É. (1956 [1922]). *Education and Sociology*. Glencoe, IL: Free Press.
- Foucault, M. (2000 [1966]). *Slová a věci*. Bratislava: Kaligram.
- Hauer, T. (2002). *S/krze postmoderní teorie*. Praha: Karolinum.
- Hofstetter, R., & Schneuwly, B. (2002). Institutionalisation of educational sciences and the dynamics of their development. *European Educational Research Journal*, 1(1), 3–26.
- Jarvis, P. (2015). Adult learning as a lifelong concern: Interview with Peter Jarvis. *Studia paedagogica*, 20(4), 109–122.
- Jochmann, V. (1992). Výchova dospělých – andragogika. In J. Macháček, *Varia sociologica – andragogika. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis* (s. 11–22). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Jochmann, V. (Ed.). (1994). *Andragogika: Teoretický seminář k pojetí andragogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Jochmann, V. (Ed.). (1996). *Andragogika II: Druhý teoretický seminář k pojetí andragogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Jochmann, V. (Ed.). (1997). *Vzdělání – šance pro život*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Jůva, V. (1973). Příspěvek k pojetí výchovy dospělých. In *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. Studia minora facultatis philosophicae universitatis Brunensis I 8* (s. 105–121). Brno: UJEP.
- Kapp, A. (1833). *Die androgogik ober bildung im mannlichen alter. Platons Erziehungslehre, als Padagogik fur die Einzelnen und als Staatspadagogik*. Germany: Minden und Leipzig.
- Knowles, M. S. (1970). *The modern practice of adult education: Andragogy versus pedagogy*. New York: Association Press.
- Lindeman, E. C. (1926). *The meaning of adult education*. New York: New Republic.
- Lindeman, E. C., & Anderson, M. (1927). *Education through experience. An interpretation of the methods of the Academy of Labor*. Frankfurt am Main; New York: Workers' Education Bureau Press, Inc.
- Liotard, J. F. (1993 [1979]). *O postmodernismu*. Praha: Filosofický ústav AV.
- Mitter, W. (1982). Educational sciences or educational science? Some considerations on a basic issue. In I. Cavicchi-Broquet & P. Furter (Eds.), *Les sciences de l'éducation: Perspectives et bilans Européens. Actes de la Xe Conférence de l'Association d'éducation Comparée Pour l'Europe* (s. 83–95). Genève: Section des Sciences de l'éducation, Faculté de Psychologie et de Sciences de l'éducation, Université de Genève.
- Monette, M. L. (1979). Need assessment: A critique of philosophical assumptions. *Adult Education Quarterly*, 29(2), 83–95.
- Müller, K. (1992). Věda, výzkum a rozvoj vzdělanosti. *Pedagogika*, 52(1), 31–43.

- Novotný, J. (1959). Lidová osvětová práce v počátcích národního obrození. *Pedagogika*, 9(6), 725–743.
- Petříková, A. (Ed.). (1999). *Aktuální problémy vzdělávání seniorů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Pokorný, J. (2003). *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum.
- Průcha, J. (2010). Česká andragogika na vzestupu. *Pedagogická orientace*, 20(4), 7–26.
- Savičević, D. (1991). Modern conceptions of andragogy: A European framework. *Studies in the Education of Adults*, 23(2), 179–201.
- Savičević, D. (1999). *Adult education: From practice to theory building*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Savičević, D. (2008). Convergence or divergence of ideas on andragogy in different countries. *International Journal of Lifelong Education*, 27(4), 361–378.
- Šalka, J. (1989). *Základy pedagogiky dospělých*. Praha: SPN.
- Šímek, D. (Ed.). (1998). *The individual and society at the turn of the century: View from both sides*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Škoda, K. (1963). Pedagogika a výchova dospělých. *Pedagogika*, 13(6), 679–687.
- Ten Have, T. T. (1973). On agology. In *New Themes in Social Work Education* (s. 39–59). New York: International Association of Schools of Social Work.
- Trnka, T. (1934). *Základy lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav.
- Váňová, R. (2000). Vědy o výchově na stránkách Pedagogiky. *Pedagogika*, 50(4), 313–339.
- Wallerstein, I. et al. (1998 [1996]). *Kam směřují sociální vědy*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Willmann, O. (1921 [1894]). *The science of education in its sociological and historical aspects*. Beatty, PA: Archabbey Press.
- Woody, T. (1948). Adult education in Czechoslovakia. *The Journal of Educational Research*, 42(4), 241–252.
- Wulf, Ch. (2003). *Educational science. Hermeneutics, empirical research, critical theory*. Münster; New York; München; Berlin: Waxmann.

Příloha

Analyzované texty

1. Adámková, A. (2015). Language training of the armed forces of the Czech Republic and Belgium: Importance, similarities and differences. *ICERI2015 Proceedings: 8th International Conference of Education, Research and Innovation, 18–20 November 2015, Seville, Spain*, 7024–7030.
2. Bartoš, M. (2000). Environmental adult education in Czech Republic. In J.-P. Hautecoeur (Ed.), *Ecological education in everyday life: ALPHA 2000* (s. 122–136). Toronto: University of Toronto Press, UNESCO.
3. Beneš, M., & Kopecký, M. (2004). Transformation of the Czech society and the citizenship education of adults. *Journal of Adult and Continuing Education*, 6, 143–154.
4. Camska, D. (2012). Museums as a centre of education. In R. Kvasnička (Ed.), *Efficiency and responsibility in education* (s. 54–62). Praha: Czech University of Life Sciences in Prague.
5. Czesana, V., & Kofronova, O. (2004). Attitudes to education and educational pathway preferences in the Czech Republic. *European Journal: Vocational Training*, (33), 30–39.

6. Čechová, I., & Charbonneau-Gowdy, P. (2011). Learning with ICT: Partnership for learning program. In M. Hrubý (Ed.), *Distance learning, simulation and communication (DLSC 2011)* (s. 60–67). Brno: Univerzita obrany.
7. Činčera, J. (2013). Experiential learning in education for sustainable development: Experiences from a Czech-Kazakh social learning programme. *Journal of Education for Sustainable Development*, 7(1), 23–37.
8. Dočekal, V. (2015). Integral andragogy in the Czech Republic. In E. Juhász, V. Tamášová, & E. Petlák (Eds.), *The social role of adult education in central Europe* (s. 213–219). Debrecen: University of Debrecen.
9. Dočekal, V., & Dvořáková, M. (2015). Evaluation levels in education. *International Conference on New Horizons in Education, INTE 2014, 25–27 June 2014, Paris, France. Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 174, 3743–3749.
10. Dočekal, V., & Tulinská, H. (2015). The impact of technology on education theory. *International Conference on New Horizons in Education, INTE 2014, 25–27 June 2014, Paris, France. Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 174, 3765–3771.
11. Hartl, P. (1992). Czechoslovakia. In P. Jarvis (Ed.), *Perspectives on adult education and training in Europe* (s. 54–63). Leicester: NIACE.
12. Hartl, P. (1993). Response to a questionnaire study Outstanding experts on adult education. In M. Svetina, & Z. Jelenc (Eds.), *Rethinking adult education for development* (s. 100–102). Ljubljana: Slovene Adult Education Centre.
13. Hartl, P. (1993). The natural experiment: Czecho-Slovak Velvet Divorce. *Convergence*, 26(3), 5–12.
14. Hartl, P. (1994). Adult education at large. In P. Jarvis & F. Pöggeler (Eds.), *Development in the education of adults in Europe* (s. 25–33). Frankfurt am Main: Peter Lang.
15. Hoskova-Mayerova, S., & Rosicka, Z. (2015). E-learning pros and cons: Active learning culture? *Proceedings of 6th World Conference on Educational Sciences. Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 191, 958–962.
16. Hruby, M. (2008). Freedom of adult education. In J. Bartoska & R. Kvasnicka (Eds.), *Efficiency and responsibility in education* (s. 74–78). Prague: Czech University of Life Sciences in Prague.
17. Hubackova, S. (2015). Forms and methods in the language education of adults. *Proceedings of 5th World Conference on Learning, Teaching and Educational Leadership. Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 186, 482–486.
18. Hubackova, S., & Ruzickova, M. (2015). ICT in Lifelong Education. *Proceedings of 5th World Conference on Learning, Teaching and Educational Leadership. Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 186, 522–525.
19. Hubáčková, Š., & Semrádová, I. (2014). Research study on motivation in adult education. *5th World Conference on Psychology, Counseling and Guidance, WCPCG-2014, 1–3 May 2014, Dubrovnik, Croatia. Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 159, 396–400.
20. Hubík, S. (1994). Television and literacy development in the Czech Republic. In J.-P. Hautecoeur (Ed.), *Alpha 94: Literacy and cultural development strategies in rural areas* (s. 197–209). Toronto: Culture Concepts.
21. Hubík, S. (1997). Study of the transition towards lifelong learning in the Czech Republic. In National Institute for Educational Research of Japan and UNESCO Institute for Education (Eds.), *Comparative studies on lifelong learning policies* (s. 220–248). Tokyo: National Institute for Educational Research of Japan.
22. Jakesova, J., Gavora, P., & Kalenda, J. (2016). Self-regulation of behavior: Students versus other adults. *International Journal of Educational Psychology*, 5(1), 56–79.

23. Jarolimek, J., Vanek, J., & Simek, P. (2010). Virtual university of third age – Education of seniors in regions. In R. Kvasnička (Ed.), *Efficiency and responsibility in education* (s. 154–163). Prague: Czech University of Life Sciences in Prague.
24. Kalenda, J. (2015). Development of non-formal adult education in Czech Republic. *International Conference on New Horizons in Education, INTE 2014, 25–27 June 2014, Paris, France. Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 174, 1077–1084.
25. Kalenda, J. (2015). The issue of non-formal adult education in the Czech Republic. *Asian Social Science*, 11(3), 37–48.
26. Kamanová, L., Pevná, K., & Rabušicová, M. (2016). A family business as a space for intergenerational learning interactions. *Studia paedagogica*, 21(2), 43–66.
27. Kasprikova, N., & Klufa, J. (2014). On association of Internet usage in country and learning outcomes test scores. *Proceedings from IX. International Conference on Applied Business Research, ICABR 2014, 6–10 October 2014, Talca, Chile*, 396–403.
28. Kocianová, R. et al. (2013). *Analysis and comparison of forms and methods for the education of older adults in the V4 countries*. Praha: Filozofická fakulta, Univerzita Karlova.
29. Kopecký, M. (2011). Foucault, governmentality, neoliberalism and adult education – Perspective of normalization of social risks. *Journal of Pedagogy / Pedagogický časopis*, 2(2), 246–262.
30. Kopecký, M. (2014). Transnationalization of Czech adult education policy as glocalization of the world and European policy mainstream(s). *European Education*, 46(4), 9–24.
31. Kopecký, M., & Šerák, M. (2015). Adult education and learning policy in the Czech Republic. In M. Milana & T. Nesbit (Eds), *Global perspectives on adult education & learning policy* (s. 29–43). New York: Palgrave Macmillan.
32. Lengálová, A. (2015). From the beginner to the mentor. *ICERI2015 Proceedings: 8th International Conference of Education, Research and Innovation, 18–20 November 2015, Seville, Spain*, 79–88.
33. Livečka, E. (1977). The Adult Education System in the CSSR. In J. Skalka & E. Livečka. *Adult Education in the Czechoslovak Socialist Republic (CSSR)* (s. 5–76). Prague: European Centre for Leisure and Education.
34. Macháček, J. (1973). Adult education in Czechoslovakia. In *Sborník prací filozofické fakulty brněnské university. Studia minora facultatis philosophicae universitatis Brunensis I 8* (s. 77–86). Brno: UJEP.
35. Marsilkova, K., & Urbanek, V. (2015). Firms and overeducation: Influence on employee satisfaction and firm productivity. In A. Kocourek (Ed.), *Proceedings of the 12th International Conference: Liberec Economic Forum 2015* (s. 315–322). Liberec: TUL.
36. Mazouch, P., & Fischer, J. (2011). Adult education survey as a useful additional data source for human capital analyses and prognoses. In R. Kvasnička (Ed.), *Efficiency and responsibility in education* (s. 215–220). Praha: Czech University of Life Sciences in Prague.
37. Mazouch, P., & Suchánková, P. (2013). Analysis of compulsory education in lifelong learning. In R. Kvasnička (Ed.), *Efficiency and responsibility in education* (s. 420–426). Praha: Czech University of Life Sciences in Prague.
38. Milková, E., & Vymětalčková, D. (2014). Adult active teaching and learning English language. In *Psychology and psychiatry, sociology and healthcare, education, Vol I* (s. 617–624). Sofia: STEF92 Technology Ltd.
39. Mühlpachr, P. (2004). Integral andragogy as a social necessity. In E. Řehulka (Ed.), *Teachers and Health 6* (s. 639–645). Brno: Masarykova univerzita.
40. Munich, D., Jurajda, S., & Cihak, M. (1999). *Background study on employment and labour market in the Czech Republic*. Dostupné z <https://eric.ed.gov/?id=ED438455>

41. Novák, P. (2015). Well-educated manager: Myth or truth? In *Proceedings of The 26th International Business Information Management Association Conference* (s. 715–723). Madrid, Spain: International Business Information Management Association (IBIMA).
42. Oujezdsky, A., Sliva, A., & Brazda, R. (2013). Application of e-learning for long-distance and full-time education. *INTED2013 Proceedings: 7th International Technology, Education and Development Conference, 4–5 March 2013, Valencia, Spain*, 2458–2462.
43. Pol, M., & Rabusicova, M. (2003). *The White Book launched: On the prospects of education in the Czech Republic*. Dostupné z <https://eric.ed.gov/?id=ED497460>
44. Poullová, P., & Klimová, B. (2016). Key competences of computer science professionals. In *Proceedings of 2016 IEEE Global Engineering Education Conference (Educon2016)* (s. 668–674). Abu Dhabi: IEEE.
45. Průcha, J. (2013). 20 years of the Czech Educational Research Association: History and challenges. *Pedagogická orientace*, 23(6), 848–860.
46. Přibáň, T. (2013). The measurement of computer attitudes in blended learning course and attendance course. Case study: Czech Republic. *eLearning and Software for Education*, (1), 254–257.
47. Rabušíková, M., & Oplatková, P. (2010). Functional literacy in people's lives. *Journal of Pedagogy / Pedagogický časopis*, 1(2), 29–51.
48. Rabušíková, M., Pevná, K., & Vařejková, Z. (2015). Surrogate grandparents as actors in intergenerational learning. *Studia paedagogica*, 20(4), 85–107.
49. Rabušíková, M., & Rabušík, L. (2006). Adult education in the Czech Republic – Who participates and why. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 42(6), 1195–1218.
50. Rabušíková, M., & Rabušík, L. (2008). Motivations and barriers in adult education in the Czech Republic. *Lifelong Learning in Europe*, 13(4), 248–257.
51. Rohlíková, L., Vejvodova, J., & Rohlík, O. (2012). Towards promoting active learning in on-line courses for lecturers in further education: Experience and observations. In M. Capay, M. Mesarosova, & V. Palmarova (Eds.), *DIVAI 2012: 9th International Scientific Conference on Distance Learning in Applied Informatics: Conference Proceedings* (s. 269–278). Štúrovo: MICROCOMP.
52. Savicky, I. (Comp.). (1973). European selective bibliography on adult education (1966–1971). *Bibliographic Series 6*. Prague: European Centre for Leisure and Education.
53. Selby, R. (2007). Lifelong learning – Teaching adults. In A. Kekelakova (Ed.), *Efficiency and responsibility in education* (s. 181–187). Prague: Czech University of Life Sciences in Prague.
54. Skalka, J. (1977). The theory of adult education in CSSR. In J. Skalka & E. Livečka, *Adult Education in CSSR* (s. 77–95). Prague: European Centre for Leisure and Education.
55. Skoda, K. (1966). Pedagogical and socio-psychological problems of adult education. In R. Petrání & O. Pospíšil (Eds.), *Problems of adult education in Czechoslovakia / Contemporary problems of adult education in the Czechoslovak Socialist Republic* (s. 119–128). Prague: Institute of Adult Education.
56. Skoda, K. (1985). University education of professional adult educators and adult education research in Czechoslovakia. *International Journal of University Adult Education*, 24(3), 162–170.
57. Skoda, K. (1996). Universities and Adult Education in the Czech Republic. *International Journal of University Adult Education*, 35(2), 21–27.
58. Skoda, K., & Hartl, P. (1989). *World perspective case descriptions on educational programs for adults: Czechoslovakia*. Dostupné z <https://eric.ed.gov/?id=ED311165>
59. Sokolová, M., & Mohelská, H. (2015). Why adults return to school? *5th ICEEPSY International Conference on Education & Educational Psychology. Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 171, 1060–1064.

60. Stoces, M., Masner, J., Jarolímek, J., Šímek, P., Vanek, J., & Ulman, M. (2015). *Cross-platform user interface of e-learning applications*. Dostupné z <https://eric.ed.gov/?id=ED562430>
61. Straková, J. (2015). Strong vocational education – A safe way to the labour market? A case study of the Czech Republic. *Educational Research*, 57(2), 168–181.
62. Svobodova, L. (2015). Basics of finance and results from examination in selected groups of students. *Proceedings of the 14th European Conference on e-Learning (ECEL 2015), 29–30 October 2015, Hatfield, UK*, 592–600.
63. Svobodova, L., & Cerna, M. (2015). Implementation of e-learning course financial literacy in the context of lifelong learning. In L. G. Chova, A. L. Martinez, & I. C. Torres (Eds.), *ICERI2015 Proceedings: 8th International Conference of Education, Research and Innovation, 18–20 November 2015, Seville, Spain* (s. 2140–2149). Seville: IATED.
64. Šímek, D. (Ed.). (1998). Approaches to the curriculum of andragogy. In *The individual and society at the turn of the century: View from both sides, 3–5 September 1998, Olomouc, Czech Republic* (s. 472–479). Olomouc: Palacký University Olomouc.
65. Šímek, D. (2004). Czech andragogy: Tradition and present. *Journal of Adult and Continuing Education*, 6, 143–154.
66. Šťastná, L. (2014). The challenges of media education of the adult population within the Czech context. In T. Pavličková & I. Reifová (Eds.), *Media, power and empowerment – Central and Eastern European Communication and Media Conference CEECOM Prague 2012* (s. 47–52). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
67. Tauchmanova, V. (2014). Learning and teaching foreign languages at universities of the third age. *Psychology and Psychiatry, Sociology and Healthcare, Education, Vol III. International Multidisciplinary Scientific Conferences on Social Sciences and Arts*, 499–504.
68. Tureckiová, M., Veteška, J., & Vališová, A. (2008). Blended learning as a means to differentiate and optimise corporate training. In R. Williams & D. Remenyi (Eds.), *7th European Conference on E-Learning*, Vol. 2. (s. 599–606). Ayia Napa: University Cyprus.
69. Varvazovska, P., & Jarkovska, M. (2014). The need for lifelong education in non-profit organisations. In M. Houska, I. Krejci, & M. Flegl (Eds.), *Efficiency and responsibility in education* (s. 861–868). Praha: Czech University of Life Sciences in Prague.
70. Vinarek, J. (1960). Some Aspects of Adult Education in Czechoslovakia. *Fundamental and Adult Education*, 12(2), 91–95.
71. Viska, V. (2014). Effective assessment in tertiary education. *INTED2014 Proceedings: 8th International Technology, Education and Development Conference, 10–12 March 2014, Valencia, Spain*, 7052–7059.
72. Vnoučková, L. (2013). Efficiency of education and learning in Czech organisations. In R. Kvasnička (Ed.), *Efficiency and responsibility in education* (s. 650–657). Praha: Czech University of Life Sciences in Prague.
73. Vnoučková, L., Urbancová, H., & Smolová, H. (2015). Approaches to employee development in Czech organisations. *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science*, 8(1), 1–7.
74. Vojáčková, H. (2011). Computer literacy and motivation for continued education on the part of adults over thirty. In R. Kvasnička (Ed.), *Efficiency and responsibility in education* (s. 331–341). Prague: Czech University of Life Sciences in Prague.
75. Vostrá Vydrová, H., Jindrová, A., & Dömeová, L. (2011). The attitude of adult students towards particular subjects, their motivation and results. In R. Kvasnička (Ed.), *Efficiency and responsibility in education* (s. 342–350). Prague: Czech University of Life Sciences in Prague.

Kontakt na autory

Miroslav Dopita

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

E-mail: miroslav.dopita@upol.cz

Jana Poláchová Vašťatková

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

E-mail: jana.polachova@upol.cz

Corresponding authors

Miroslav Dopita

Department of Sociology, Andragogy and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, Palacký University Olomouc

E-mail: miroslav.dopita@upol.cz

Jana Poláchová Vašťatková

Department of Sociology, Andragogy and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, Palacký University Olomouc

E-mail: jana.polachova@upol.cz